

Lélek a kövek közt*

«A fa nem illik a városba». Egy városszépítő mondta ezt Pest-Budán. S ma több a fa, mint a ház Nagy-Budapesten. Isten és a madarak rengeteg tulajdonjogot szereztek az emberi háztulajdonok közt. Régi városrészek ismét kizöldülnek; az ember itt is, ott is földadja a megszállást. Ha így javulunk tovább, beköltöznek hozzánk a gémekek a pusztuló Kisbalatonból.

A város kizöldül, a madarak mind jobban megbocsátanak neki. Két járda közt kiserked a kőből egy tenyérnyi Japán. S a város mégse kerül közelebb a természethez. Kisfaludy Károly fáatlan, poros, dohos kisvárosa közelebb lélekzett hozzá, mint a szenvedélyesen kertészkedő Nagy-Budapest. A szaporodó fák csak az emigránsok számát szaporítják. Mint Páris félmillió idegenje: ők is hontalanok a városban. S ahogy a félmillió emigráns nem változtatta Párist Odesszává, Bukarestté vagy Szalonikivé, a fák se változtatják vissza a nagyvárost nagy faluvá. Kár volt a Kossuth Lajos-utcai fákért, remegek a Semmelweis-utcai s az Üllői-úti lombokért, de nem tudom, hogy a fák is remegnek-e önmagukért? Talán éppen úgy elvágynak az Országos Kaszinó elől, mint a szegény szőnyegárus arab a Rotonde-kávéház terraszáról. Mert a fák érzik, hogy nem tudják megváltoztatni az életmódunkat. S ha nem segíthetnek rajtunk, a díszőrséget is únják. A kő akkor is úr marad a városban, ha kerti lombok mögé bújik. S a városi ember akkor is a kő fia, ha esténként egy félórát kapálgat. Tudta Jónás, mért fenyegeti Ninivét, hogy kő kövön nem marad benne. Azzal igazán hiába fenyegette volna, hogy fa nem marad fa mellett.

Ma már a nagyvárosi nép félig kinn él a kertekben. A gazdagok a nagy kertekben, a szegények a kedves kertekben. A belvároshoz csak a költők s a városínyencek ragaszkodnak. De e mögött az új pásztori élet mögött egy óriási és kíméletlen hódítás lappang. A nagy város zöld álarcban meghódítja az egész országot, a rádión utoléri a magános pásztort, hernyótalpas motorján betör az úttalan népszigetekbe, repülőgéppel fölveri a sziklabarlangokat. Felülről ereszkedik le arra, amit alulról már nem tud elérni. A levegőből mindig a nagyváros hatalmi vágya csap le a járhatatlan hegyek s a szent ligetek közé. A nagyváros egy ideje nagyon nyájas a fákhoz, de alattomban lelkiileg és szellemileg megszállja az egész országot. Korunkra nem a politikai parancsuralom, hanem az életmód diktaturája jellemző igazán.

Forradalmak korában élünk, közel egy évszázad óta. De folyton csak a kisebb forradalmakra gondolunk. Csak a politikai változást, a világnézeti válto-gazdaságot vesszük észre. Talán azért, mert vérrel jár. A vértelen, de végzetesebb forradalom az életformánkban folyik le. Népképviselő és diktatúra az ókorban is viaskodott egymással, kétezer év előtt is volt már népszavazás s Aristoteles is eltűnődött azon, hogy a népuralom tulajdonképpen a legnagyobb kényuralom. Nincs új a politikai naprendszer alatt. De az életformánk egészen új; nem ismerte az elmúlt emberiség. Ez csak a mi tapasztalásunk. Egy új világ kezdődik a földgömbön: a világvárosok kora. Nagy szavak ezek, de a higgadt utókor, azt hiszem, helybenhagyja.

Utazz végig a nagyvárosi ember egy napján. Langyos melegre ébred, kattan a fűtőtest. Nem ismeri a fűtőt, nem tudja, mikor jár le a kazánhoz. Nem tudja pontosan, hogy készül a meleg? Tejszínú a téli reggel, felgyújtja a villanyt. Nem tudja, hogy születik az áram, nem tudja, mért gyúl ki a lámpa egy csavarástól. A reggelijét ismeretlen ember tette a kűszöbére. Emlékszik, néha tejeskocsikkal találkozott a körúton. Honnan jöttek? Miféle tej kotyogott a tejeskannában? Ez a gondolat kíséri az autbuszig. Nem ismeri a kocsí szerkezetét, nem ismeri a jegyszedőt, nem ismeri az utitársait. S nem ismeri napközben a gazdáját sem. Személytelen hatalmaknak, ismeretlen részvényeseknek dolgozik. Vagy személyi adatokat gyűjt ismeretlen emberekről ismeretlen adófizetők pénzén. Este, a moziban boldogan megadja magát egy hazug és gyerekes világnak. Annak a művészetnek, amelyet a nagyváros örök kamaszkorra kárhoztatott. Nemes kalózkodó, daliás lakájok, főrangú szobapincérek, tréfás orgyilkosok, pajkos kokaincsempészek, szívajkú szeretők közt tölti az estjét. S az ágyban még marad egy félóra vibráló figyelme a legújabb best-seller-nek. A kiadó már azt is kiszámította helyette, hogy 73,000 szót fog elolvasni. A mennyezetén átsüvölt a szomszéd rádiója. Valaki zenét aprít a feje fölött, tárcsájával idegbajosán kószál az ürben. Így él a nagyvárosi ember, láthatatlan és névtelen erők hatalmában, tájékozatlanul és mindentudón. Mert nem érti a villanyt, de kotyog az egyenáramról, nem érti a rádiót, de dűnnyög a kondenzátorról, nem ismeri a szomszédait, de ismeri az amerikai színésznőket, nem érti a világot, de felvonul egy világnézetért. A falusi ember pontosan tudja, hogy mi történik vele, kevés dolgot ismer, de azt elejétől végig s két kezével maga rakja föl az életét. A nagyvárosi emberrel csak megtörténik az élet. Lépésről lépésre villan föl előtte, vakító élesen, mesterséges fényben, de mindig csak egy pillanatig. Erőnek erejével se juthat el a saját életéig. Még az ültetvényes rabszolga is szabadabb volt nála: legalább este, a hálólhely ajtajában maga mulattatta magát a citeráján.

Világnézetek malmai közé estünk. S közben az életforma forradalma felőrli bennünk az emberszabású életet. Leszokunk az evésről, örömről, munkáról, gondolatról; az emberiséget hovatovább etetni, mulattatni; gondolkoztatni és dolgoztatni kell. Ne nézzük le a tehetetlen csecsemőt. Maholnap az egész emberiség egy óriási, tehetetlen csecsemő. S ne nézzük le a régieket, akik egy elátkozott kúrián, sírdogáló, fűstös hasábfá mellett a faggyúgyertya lángjába rajzolták a tökéletes életet. Ők még a tökéletes életre vágytak. Mi megteremtjük a tökéletes társadalmat. S ha nem mi, hát a fiaink vagy az unokáink. Mert a tökéletes társadalmat könnyebb elérni, mint a tökéletes életet. Az elsőhöz elég a fejlett technika s néhány buzgó szervező, a tökéletes életért azonban minden embernek egyenkint kellene helytállnia. Lázadj fel, ember, vagy mondj le még jobban a lelkedről, de akkor mondj le hamar, hogy ne fájjon sokáig a bukás.

Van egy forradalom a világban, amely ellen nem védekezik semmiféle világnézet. Csak a költők s a bölcsek tudják, hogy ez a forradalom az emberiség üdvébe kerülhet. Azt hiszem, H. G. Wells volt az utolsó optimista író, ő még elhitte, hogy az emberiség megjavul a központi fűtéstől. A mai írástudó már csak a menekülésben hisz, vagyis a csodában. Mert ebből a gépesített nagyvárosi tökélyből csak a csoda szabadíthat ki. Talán a csoda még visszaadhat az egyéni gondolatnak, a mesterségbeli tudásnak, a szabad munkának, az emberszabású életnek, a magunk életének. A tökéletes élet kezdő titkainak.

A költők ezt a csodát próbálják megidézni. Halál és szerelem végtelen szabadságából szállnak le az emberek közé, hogy a lelkükért vívjanak. Nem csapja be őket a sok városi fa; a ki-kizöldülő álarc alatt megérik a halálos veszélyt. A mai életforma forradalmában a költő az ellenforradalmár. Legtöbbször még a politikai forradalmár is az. Sőt éppen az emberséges élet ellenforradalma teszi politikai forradalmárrá. Egyéni váltás helyett egy világnézettel szeretné megszabadítani az embert a mai passzív, megalázó életformától. Ez az oka, hogy a költő mindig másképp magyarázza a jobb- vagy baloldalt, a nemzeti vagy nemzetközi forradalmat, mint a többi forradalmár. A többi csakugyan forradalomra: pusztán politikai változásra gondol. A költő forradalmi hitvallását mindig az emberséges élet ellenforradalma hevíti.

De hát ez is a költők dolga? – kérdik. Fájdalom, minden az ő dolguk. A nagyvárosi költészet sok mindenre megtanítja azokat, akik a költészet lényegén töprengenek. Megtudjuk belőle, hogy a költészet nem a szépség szolgája, hanem az emberé s hűséggel utána megy a nagyvárosba is. Szereti a magáért való szépséget, de még jobban szereti megszépíteni azt, ami fáj, s ami nehéz. Szereti az angyalokat, de még jobban szereti a bukott angyalt a lelkünkben. Szereti a szabad magányt, a csendes életet, de még jobban szereti megszabadítani az embert az embertelen élettől. Az emberiség folyton megalkuszik: így hanyatlik a tökéletes élet küszöbéről a tökéletes társadalomig. A költő folyton lázad: így emelkedik a nagyvárosok mélyéről a tökéletes életig, a csendes emberségig.

Az emberek még ma is azt hiszik, hogy költői az, ami költeménybe való. Hogy van méltó és méltatlan dolog a versre. Pedig minden csak a költői tekinteten múlik s a költészet néha éppen a csúnya vagy «költőietlen» témáktól frissül fel. Ritkán tud újjászületni elvont szépségektől. Ott születik újjá, ahol a legnagyobb szükség van rá: az emberi lélek veszélyzónáiban. Egy ideje például a nagyvárosban s a külvárossá széthulló falukban.

Arany János balladája a hídavatásról vagy egy-egy városi karca az Ószikékben sokkal tisztább költészet, mint az Arany-epigonok erdei idilljei. Babits nagyvárosi versekkel szerezte vissza a magyar szó fiatalságát. Míg félművelt költőink rímekbe fojtották a magyar őskort, legtanultabb költőnk megelégedett a szemetesfiúval s a világitó udvarral. Dante és Sophokles fordítójának jó téma volt ez is. S hogy még piheg az emberi lélek a mai Budapesten, Erdélyi József, Illyés Gyula, József Attila, Szabó Lőrinc érdes, kattogó verseiből tudjuk.

Szaporodnak a fák a nagyvárosban. De a lélek ne bízson bennük túlságosan. Csak a költőkben bízson. Ők vezetik vissza a lelket komor és lázadó verseiken át abba az édeni fénybe, amelyet Ádám látott az első reggelen.

* Bevezető egy matiné elé, amelyen nagyvárosi tárgyú verseket mondtak Ady, Arany, Babits, Erdélyi József, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Reviczky Gyula, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád; Apollinaire, Baudelaire, Arno Holz, Rilke, Rimbaud, Sandburg, Verhaeren, Verlaine, Whitman, Wilde és Wordsworth műveiből.

Tükör, 1942. 1. szám, 2–3.